

членів Кабінету Міністрів України та голів місцевих державних адміністрацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 1999 року № 851 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

5. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723 // Відомості Верховної Ради України, 1993. — № 52. — ст.490.

6. Бондаренко Н.В. Правові аспекти патронатної служби // Вісник Вищої ради юстиції. № 2. — 2010. С. 90-97.

7. Тимошук В., Курінний О. Новий закон про державну службу: новели та проблеми / В. Тимошук, О. Курінний // Юридичний вісник України, 4–10 лютого 2012 року. — № 5 (866). — С. 4–5.

8. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375

9. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно—правові засади : Монографія. — Х. : Право, 2005. — 304 с.

10. Теоретичні засади вирішення проблем державного управління в Україні. Наукова доповідь / Під заг. ред Ю.С. Шемшученка, В.Б. Авер'янова. — К. : Ін—т держави та права ім. В.М. Корецького НАН України, 1995. — 23 с.

11. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. - К.: Конус-Ю, 2007. — 735 с.

12. Война Ю. Політичні та адміністративні посади в органах виконавчої влади // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/>

УДК 343.35

Бондаренко В. Я., ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології ЛьвДУВС

Окремі проблеми визначення предмету складу злочину, передбаченого ст. 359 КК України

Здійснюється аналіз проблем визначення предмету складу незаконного придбання, збуту або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за кримінальним законодавством України. Досліджено поняття спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації у нормативно-правових актах України, а також погляди науковців щодо визначення змісту цієї ознаки складу злочину, передбаченого ст. 359 КК України, що дало змогу виявити окремі проблемні аспекти цього поняття та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад злочину, предмет складу злочину, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Осуществляется анализ проблем определения предмета состава незаконного приобретения, сбыта или использования специальных технических средств негласного получения информации, по уголовному законодательству Украины.

Исследовано понятие специальных технических средств негласного получения информации в нормативно-правовых актах Украины, а также взгляды ученых относительно определения содержания этого признака состава преступления, предусмотренного ст. 359 УК Украины, что дало возможность обнаружить отдельные проблемные аспекты этого понятия и предложить возможные пути их решения.

Ключевые слова: уголовная ответственность, состав преступления, предмет состава преступления, специальные технические средства негласного получения информации.

The analysis of problems of determination of the article of composition of illegal acquisition is carried out, sale or use of the special hardwares of secret receipt of information, on the criminal statute of Ukraine.

The concept of the special hardwares of secret receipt of information is investigational in the normative-legal acts of Ukraine, and also looks of scientists in relation to determination of maintenance of this sign of corpus, foreseen an item 359 UK of Ukraine delict, that enabled to find out the separate problem aspects of this concept and offer the possible ways of their decision.

It is set that absence of legislative determination of the special hardwares of secret receipt of information was stipulated by that for today there is not unity among research workers and practical workers in the field of criminal law in relation to that, which one hardwares it follows to attribute to the special hardwares of secret receipt of information.

Taking into account marked supposition is done, that characterizing an act after the article 359 of the Criminal code of Ukraine a turn is needed in the first to lean against the conclusion of expert. In fact, determination of the special hardwares, that ponderable the mentioned Licensed terms does not give the clear picture of maintenance and types of these facilities, as from determination obviously that their feature shows up mainly exactly in the special setting. However, actually that act with the that level of public danger it is possible to do applying the not special hardwares (dictaphone, mobile telephone and others like that), that in same queue induces to the revision of ideas concerning determination of the article of analysable corpus delict.

Key words: criminal responsibility, corpus delict, article of corpus delict, special hardwares of secret receipt of information.

Постановка проблеми. Встановлення предмета складу злочину має важливе як теоретичне, так і практичне значення. У цьому аспекті не є виключенням й предмет злочину, передбаченого ст. 359 КК України, оскільки саме він є наріжним каменем у визначенні межі між злочинною поведінкою особи та не злочинною.

Навіть поверхневий аналіз цієї статті дає змогу виділити окремі проблеми, які стосуються предмета складу цього злочину.

Перш за все увагу привертає законодавча помилка при визначенні предмету цього складу злочину, яка міститься у назві та диспозиції ст. 359 КК України. Так, у назві цієї статті зазначається про спеціальні технічні засоби отримання інформації, хоча у диспозиції мова йде про спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (далі – СТЗНОІ). Відповідно назва статті визначає значно ширший предмет цього злочину ніж диспозиція.

Крім того, відсутність чітких критеріїв визначення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації утруднює, а подекуди унеможлиблює застосування положень ст. 359 КК України на практиці.

Усе вищезазначене, підкріплене відсутністю ґрунтовних наукових досліджень у цьому напрямку, свідчить про потребу у аналізі положень ст. 359 КК України, зокрема й предмету цього складу злочину.

Стан дослідження. Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації як предмет злочину, передбаченого ст. 359 КК України, на жаль, залишаються малодослідженими. Лише в поодиноких наукових публікаціях, і то у межах аналізу складу цього злочину загалом, згадується поняття та зміст цих засобів. Так, дослідженню предмету складу злочину, передбаченого ст. 359 КК України присвятили свої праці: П.П. Андрушко, П.С. Берзін, В.О. Гацелюк, Б.Є. Драп'ятий, О.О. Дудоров, М.І. Мельник, Письменський, М.І. Хавронюк та ін. Однак, як свідчить правозастосовна практика, проблеми щодо визначення критеріїв віднесення того чи іншого технічного засобу до категорії СТЗНОІ залишаються актуальними дотепер.

Метою цієї статті є аналіз окремих проблемних аспектів предмету складу незаконного придбання, збуту або використання спеціальних технічних засобів негласного

отримання інформації за КК України та визначення можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основних положень. Як відомо предмет злочину — це матеріальний предмет або нематеріальний об'єкт, що має інтелектуальну чи майнову цінність, з приводу якого або шляхом дії щодо якого вчиняється злочин [1, с. 14].

Однак, предмет передбачений ст. 359 КК України має ряд суттєвих особливостей. На думку окремих дослідників, особливість такого предмета полягає в тому, що він може набувати різних форм, крім того, може бути використаний для законної прихованої зйомки, аудіо- або фотофіксація дозволена СБУ, МВС, прикордонній службі, Державній службі охорони та іншим силовим структурам після отримання офіційного дозволу. Тому для визначення такого предмету (мається на увазі СТЗНОІ) необхідно виключити його цільове призначення для законного використання [2, с. 48].

З приводу визначення поняття СТЗНОІ у нормативно-правових актах нашої держави слід зазначити наступне. Визначення спеціальних технічних засобів міститься у п. 1.6. Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації (далі — Ліцензійних умов) затверджених Наказом Служби безпеки України № 35 від 31 січня 2011 року [3]. Зокрема у згаданому пункті спеціальними технічними засобами визначається технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації.

Таке ж визначення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації міститься у Наказі Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» [4].

Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, як пропонувалось у Проекті Закону України від 4 січня 2013 року № 1196 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації» — це технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації [5].

У згаданому вище наказі СБУ № 35 на відміну від попередніх, які затверджували зазначені Ліцензійні умови та втратили чинність відповідно до Наказу Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 7/34 від 31.01.2011 р. переліку видів спеціальних технічних засобів не міститься. Тому визначаючи предмет злочину, передбаченого ст. 359 КК України одразу виникає проблема у встановленні того, що саме належить до спеціальних технічних засобів.

Нагадаємо, що у п. 1.3 нечинних на сьогодні Ліцензійних умов, які були затверджені Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва СБУ до спеціальних технічних засобів відносились: спеціальні технічні засоби для негласного отримання та реєстрації аудіоінформації; спеціальні технічні засоби для негласного візуального спостереження та документування; спеціальні технічні засоби для негласного прослуховування телефонних переговорів; спеціальні технічні засоби для негласного перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку; спеціальні технічні засоби для негласного контролю поштових

повідомлень і відправлень; спеціальні технічні засоби для негласного обстеження предметів і документів; спеціальні технічні засоби для негласного проникнення у приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти та їх обстеження; спеціальні технічні засоби для негласного контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів; спеціальні технічні засоби для негласного отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі.

Для встановлення того чи є технічних засіб спеціальним проводиться експертиза. Судові експертизи, експертні дослідження технічних засобів (виробів) на предмет їх віднесення до спеціальних технічних засобів проводяться державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою СБУ – Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України відповідно до Загальної методики віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (цей нормативно-технічний документ зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.03.2011 № 17.0.01).

Один з найбільш значних, однак орієнтовних, переліків спеціальних технічних засобів міститься у спільному наказі Служби безпеки України та Державної податкової служби України. Так, додаток до пункту 1 наказу № 176/278 від 09.07.2001 року «Про взаємодію Служби безпеки України та органів державної податкової служби України з профілактики, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень у сфері розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації та торгівлі ними» [6] визначає такий орієнтовний перелік СТЗ:

1. Для негласного отримання та реєстрації аудіоінформації: спрямований мікрофон; радіозакладний пристрій; комплекс радіозасобів для зняття та передачі мовної інформації; радіозакладний пристрій прослуховування (далі – РЗПП), ретранслятор сигналів РЗПП, радіоприймальний засіб сигналів РЗПП; спеціалізований малогабаритний низькочастотний пристрій; малогабаритний радіопередавальний пристрій; безконтактний датчик зняття акустичної інформації; малогабаритний приймач ШСС; віброакустичний датчик для зняття акустичної інформації; система прихованого акустичного та візуального контролю; комплект апаратури для дистанційного зняття мовної інформації за допомогою лазера.

2. СТЗ для негласного візуального спостереження та документування: малогабаритна фотокамера; телевізійний та фотооб'єктив з винесеним вхідним вічком; прикриття до фото-, відео- та телекамер; мініатюрна зорова труба; мінікомплект: кольорова та чорно-біла камера-відеопередавач; прилад нічного бачення з можливістю реєстрації зображення; прилад спостереження з гіростабілізацією зображення та можливістю реєстрації зображення; електронно-оптична зображення; електронно-оптична використання; нічні окуляри; малогабаритний отоскоп; телевізійний об'єктив з винесеним вхідним вічком; система прихованого акустичного та візуального контролю; прикриття для фотокамери; мікровідеокамера; малогабаритний телевізійний передавач; ендоскоп; передавач; ендоскоп; візор; нічна телевізійна камера; нічна відеокамера; мінікомплект: кольорова камера-відеопередавач.

3. СТЗ для негласного прослуховування телефонних переговорів: системи проводового зв'язку для негласного прослуховування телефонних переговорів; радіоапаратура для негласного прослуховування телефонних переговорів.

4. СТЗ для негласного перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів

зв'язку: комплекс засобів радіомоніторингу або окремі вироби: сканувальні або спеціалізовані (адаптовані під конкретні системи радіозв'язку) приймачі, засоби демодуляції радіосигналів, спеціалізоване програмне забезпечення отримання негласного доступу до аудіо-, відео-, текстової інформації, а також даних, які передаються радіоканалами; комплекс або окремі засоби моніторингу оптичних, кабельних і провідних ліній зв'язку: спеціалізовані пристрої зняття інформації з оптичних, кабельних і провідних ліній зв'язку, засоби демодуляції електро- та оптичних сигналів, спеціалізоване програмне забезпечення отримання негласного доступу до аудіо-, відео-, текстової інформації, а також даних, які передаються оптичними, кабельними та провідними лініями зв'язку.

5. СТЗ для негласного контролю поштових повідомлень і відправлень: переносний рентгенотелевізійний пристрій; портативний рентгенопристрій.

6. СТЗ для негласного обстеження предметів і документів: переносний рентгенотелевізійний пристрій; портативний рентгенопристрій; універсальний засіб відмикання замків.

7. СТЗ для негласного проникнення у приміщення, транспортні засоби, інші об'єкти та їх обстеження: радіостанція для прихованого носіння; комплект мініатюрних радіостанцій; переносний рентгенотелевізійний пристрій; портативний рентгенопристрій; нелінійні локатори та радіолокатори; універсальний засіб відмикання замків.

8. СТЗ для негласного контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів: комплекс або окремі засоби негласного стеження за машиною, що контролюється (камуфльовані або такі, що приховано встановлюються); приймачі сигналів системи позиціонування (GPS) та радіомаяки; засоби прихованої передачі сигналів від указаних пристроїв, радіопеленгаторні засоби; камуфльована або така, що встановлюється приховано, апаратура для негласного запису та відтворення маршруту руху машини, що контролюється; хімічні препарати для відтворення маршруту руху об'єкта; мініатюрні датчики охоронної сигналізації для прихованого контролю переміщення об'єкта.

9. СТЗ для негласного отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі: контейнери для термінового знищення інформації на аудіо-, відеокасетах; контейнери для термінового знищення інформації на магнітних носіях.

Відсутність законодавчого визначення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації обумовило те, що на сьогодні немає єдності серед науковців та практиків у галузі кримінального права щодо того, які саме технічні засоби слід відносити до СТЗНОІ.

На думку О.І. Рарога, під спеціальними технічними засобами слід розуміти технічні засоби, які призначені, розроблені, пристосовані чи запрограмовані для негласного отримання інформації [7, с. 295].

Предметом злочину, передбаченого ст. 359 КК України, на думку М.І. Хавронюка, є спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації. Це, зазначає він, технічні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, спеціально створені, розроблені, модернізовані, запрограмовані або пристосовані для виконання завдань з негласного отримання інформації під час здійснення оперативно-розшукової діяльності [1, с. 1029].

Окремі науковці під спеціальними технічними засобами негласного отримання

інформації пропонують розуміти програмний або апаратний прилад, який створений або призначений виключно для перехоплення, обробки та аналізу інформації [8, с. 4].

До спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, на думку І.Р. Бегішева, слід відносити прилади заводського чи самостійного виробництва, технічні засоби, прилади, різноманітні пристосування за допомогою яких знімається та розшифровується інформація з технічних каналів зв'язку [8, с. 2].

На думку В.О. Допілка спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації слід вважати такі пристрої, обладнання, апаратуру тощо, які були спеціально пристосовані (сконструйовані) для негласного отримання інформації (наприклад, технічні засоби для негласного візуального спостереження та документування – телевізійний і фотографічний об'єктив із винесених вхідним вічком або ж технічні засоби негласного прослуховування телефонних розмов – системи дротового зв'язку і радіоапаратуру для негласного прослуховування телефонних розмов) [2, с. 47].

До спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації О.В. Бриліантов відносить апаратуру, технічне обладнання та (або) інструменти, які розроблені, пристосовані чи запрограмовані для негласного отримання та реєстрації акустичної інформації; прослуховування телефонних переговорів; перехоплення та реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку; контролю поштових відправлень та повідомлень; дослідження предметів та документів; отримання (зміну, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі [9, с. 256].

На думку С.Д. Петроченкова, при визначенні того, чи є технічний засіб СТЗНОІ на практиці керуються саме такою ознакою, як камуфлювання для таємного отримання інформації [10, с. 156].

Із зазначеного вище важко не помітити, що віднесення технічних засобів отримання та фіксації інформації до категорії СТЗНОІ зумовлена виключно принципом їх дії. Однак, така технічна характеристика притаманна багатьом технічним засобам побутового використання, а ознака камуфлювання в жодному нормативно-правовому акті не розкривається.

Як зазначається у науковій літературі така невизначеність СТЗНОІ теоретично дозволяє віднести до цих засобів такий побутовий технічний пристрій, як мобільний телефон, який призначений для передачі усної мови на відстані, при цьому у більшості випадків він має об'єктив камери та здатний здійснювати фотографування, відеозапис або аудіозапис, в тому числі й негласний [10, с. 157].

З огляду на зазначене виникає припущення, що кваліфікуючи діяння за ст. 359 КК України потрібно в перше чергу опиратись на висновок експерта. Адже, визначення спеціальних технічних засобів, що передбачене згаданими Ліцензійними умовами не дає чіткого уявлення про зміст та види цих засобів, оскільки із визначення очевидно що їх особливість проявляється в основному саме у спеціальному призначенні. Однак, фактично те саме діяння з тим самим рівнем суспільної небезпеки можна вчинити застосовуючи не спеціальні технічні засоби (диктофон, мобільний телефон тощо), що у свою чергу спонукає до перегляду думок з приводу визначення предмету аналізованого складу злочину.

З огляду на зазначене вище можна зробити висновок, що визначення поняття «спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» занадто абстрактне. Відповідно правозастосовним органам надаються надто широкі межі його тлумачення, що аж ніяк не сприятиме належній реалізації завдань кримінального

законодавства та дотриманню принципів кримінального права.

Це у свою чергу може призводити до того, що в окремих випадках підлягатимуть кримінальній відповідальності особи, які придбали, збували або використовували, не порушуючи при цьому прав та свобод інших громадян, юридичних осіб чи держави, фактично будь-які портативні технічні пристрої.

Як зазначає Б.Є. Драп'ятій, ця прогалина призводить до того, що нерідко особу притягують до кримінальної відповідальності тільки за те, що вона придбала (збула) побутовий пристрій, який згодом визначається СТЗ за наслідками експертного дослідження, однак зовнішній вигляд якого разом із відкритою інформацією про пристрій не дає підстав особі вважати його таким [11, с. 96].

Досить ілюстративний у цьому аспекті видається вирок Каховського міськрайонного суду Херсонської області від 10.06.2011 року згідно якого особу засуджено та призначено покарання у виді штрафу розміром 3400 грн. за ст. 359 КК України за збут «GSM няні», яку згідно висновку проведеної експертизи визнано спеціальним технічним засобом негласного отримання інформації [12].

Крім того, така невизначеність цього поняття не дозволяє особі передбачити можливі наслідки своєї поведінки при придбанні, збуті чи використанні окремих технічних засобів отримання та фіксації інформації, відмежувати правомірну поведінку від злочинної. Така ситуація є неприпустимою, оскільки при ній порушуються основоположні права та свободи людини і громадянина.

Якщо буквально трактувати положення нормативно-правових актів, які визначають це поняття можна зробити висновок, що спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації є будь-які технічні або програмні засоби, які безпосередньо призначені для негласного отримання інформації.

Отже, очевидним є той факт, що повинні бути визначені, до того ж на нормативному рівні, ключові ознаки чи властивості, за допомогою яких можна б було відмежувати спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації від будь-яких інших технічних засобів, особливо від технічних засобів фіксації інформації. Адже вважати спеціальними будь-які технічні засоби отримання та фіксації інформації (диктофон, фото-, відеокамеру тощо) не виправдано.

Висновок. З огляду на зазначене проблема з визначенням предмету злочину, передбаченого ст. 359 КК України очевидна. По-перше, абстрактність, а подекуди абсурдність критеріїв для визначення СТЗНОІ зумовлює ситуацію за якою особа, яка купляє, збуває чи використовує компактний технічних засіб отримання та фіксації інформації завжди ризикує стати об'єктом кримінального переслідування. По-друге, використанням, в тому числі і негласно, будь-якого технічного засобу отримання та фіксації інформації (фото-, відеокамер, диктофонів тощо) можуть порушуватись права та свободи громадян, спричинитися шкода юридичним особам, державі. По-третє, використання технічних засобів навіть для негласного отримання інформації не завжди становить собою достатній рівень суспільної небезпеки, який би вказував на доцільність застосування саме кримінально-правових заходів. По-четверте, єдиним способом визначення приналежності того чи іншого технічного засобу до категорії СТЗНОІ є проведення експертизи відповідними спеціалістами. Однак, зазначені вище проблеми, як видається, сприяють можливим зловживанням при їх проведенні, несправедливому притягненню окремих осіб до кримінальної відповідальності, обмеженню прав і свобод громадян тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., перероб. та допов. — К.: Юридична думка, 2012. — 1316 с.
2. Допілка В.О. Контрабанда спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації / В.О. Допілка // Митна справа, 2012. — № 2 (80) — с. 45-49.
3. Наказ Служби безпеки України № 35 від 31 січня 2011 року «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації та Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0225-11>
4. Наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/print1414494494558707>
5. Проект Закону України від 4 січня 2013 року № 1196 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45300
6. Наказ Служби безпеки України та Державної податкової служби України № 176/278 від 09.07.2001 «Про взаємодію Служби безпеки України та органів державної податкової служби України з профілактики, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, інших правопорушень у сфері розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації та торгівлі ними» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0632-01>
7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации [Текст] / Ю.В. Грачева и др.; отв. ред. проф. А. И. Рарог. — Изд. 7-е, перераб. и доп. — Москва : Проспект, 2011. — 820 с.
8. Бегишев И.Р. Уголовно-правовая характеристика специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации / И.Р. Бегишев // Следователь, 2010. — № 5. — с. 2-4 (с. 4).
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Долженкова Г.Д. и др.; отв. ред. А.В. Бриллиантов. — Москва: Проспект, 2010. — 1392 с.
10. Петроченков С.Д. Незаконный оборот специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации: законодательный подход и судебная практика / С.Д. Петроченков // Проблемы в российском законодательстве, 2012. — № 3. — с. 155-157.
11. Драп'ятий Б.Є. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за законодавством країн СНД / Б.Є. Драп'ятий // Наше право, 2014. — № 1. — с. 96-101.
12. Вирок Каховського міськрайонного суду Херсонської області від 10.06.2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23959099>